

Саматова А.А., Чооров М.

«САРКЕНТ» ЖАРАТЫЛЫШ ПАРКЫН ӨНҮКТҮРҮҮДӨГҮ
ЭКОЛОГИЯЛЫК ПРОБЛЕМАЛАР

Саматова А.А., Чооров М.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ В РАЗВИТИИ ПРИРОДНОГО ПАРКА «САРКЕНТ»

A.A. Samatova, M. Choorov

PROBLEMS OF ESPECIALLY PROTECTED REGIONS «SARKENT»

УДК: 635.87/1 (004)

Илимий макалада “Саркент” жаратылыш парктарын өнүктүрүүдөгү проблемалары, анын экологиялык приоритети, кадрдык, материалдык техникалык база, каржылоо жана башка көйгөйлөр боюнча баяндалды.

Негизги сөздөр: буфер, егерь, реликтика, приоритет, индикатор.

В этой статье рассматриваются проблемы национальных природных парк “Саркент”, ее экологические приоритеты, кадровые, материально-технические базы, финансирования и другие проблемы.

Ключевые слова: буфер, егерь, реликтика, приоритет, индикатор.

In this article are considered problems of especially protected regions “sarkent”: ecological priorities, personnel, material bases, financings and other problems.

Key words: buffer, huntsman, reliktik, priority, indicator.

Көз карандысыз эксперттердин баалоосу боюнча жана чарбалык иш аракеттерди изилдөөдөгү маалыматтардын жыйынтыгы боюнча аймагыбыздагы өзгөчө коргоого алынган аймак “Саркент” жаратылыш паркына төмөнкүдөй көйгөйлөр мүнөздүү болгондугу аныкталды:

Кыргыз Республикасында айлана чөйрөнү коргоо, өлкөнүн өнүгүүсү үчүн приориттердин бири болуп саналбайт. Бул экологиялык проблемага болгон мамилени бийликтин бардык деңгээлдеринде кабыл алынуучу чечимдеринде көрүүгө болот.

Эгер бизде күчтүү мамлекеттик колдоо же айлана чөйрөнү коргоо боюнча күчтүү кыймыл болгондо, ошондо бул көйгөй менен бардык тармактар: чарбалык субъектилер, калк, жаратылышты коргоо органдары, эсептешмек. Жаратылышты коргоо боюнча мамлекет тарабынан көрүлгөн камкордуктар зээн кейитет.

Эчактан бери эле өсүмдүктөрдүн жана жаныбарлардын айрым түрлөрүн сактоо мамилелери жашап келет. Бүгүнкү убакта бул мамиле эскирди, бардык дүйнө жүзүндө экосистеманы сактоо зарылчылыгы келип чыкты. Мында, мамлекеттик деңгээлде жаратылышты коргоо иш аракеттеринин концепциясын жана өзгөчө корукка алынган аймактарды өнүктүрүү концепциясын иштеп чыгуу талабы турат.

Бардык өзгөчө коргоого алынган табигый аймактарга таасир этүүчү мыйзамдарына ылайык, айлана чөйрөнү жана токой чарбачылыгын коргоо мамлекеттик агенттигинин карамагында, башкаруу-

чулук кызматына дагы обладминистрациянын көрсөтмөсү жана Айлана чөйрөнү жана токой чарбачылыгын коргоо мамлекеттик агенттигинен бекитилет.

Системалуу мониторингдин жоктугунан көптөгөн эксперттер жана адистер өзгөчө коргоого алынган табигый аймактардын абалын баалоодо жана анын жакшы абалда экендигин, жаңы парк жана коруктарды түзүүдө, кыйынчылыкка дуушар болушат, бул көйгөй өзгөчө коргоого алынган табигый аймактардын белгилүү башкаруучуларынын тез алмашуусунан алар иштин кандай абалда экендигин билгенге да жетишпейт.

Бирок, көпчүлүк адистер өзгөчө коргоого алынган табигый аймактар канааттандыраарлык эмес деп эсептешет, азыркы мезгилде коруктарды улуттук парк катарында эксплуатациялашып жатат, ал эми улуттук парктар токой чарбачылыгына айланууда. Алардын оюу боюнча өзгөчө коргоого алынган табигый аймактарды коргоо антропогендик таасирлерден коргоо жетишсиз, өзгөчө коргоого алынган табигый аймактарды коргоо мамилесин райондук деңгээлден республикалык деңгээлдеги керектөөчүлөр менен бүтүрүү керек. Мындай мамиленин жыйынтыгы өсүмдүк жана жаныбарлардын түрлөрүнүн жоголуусун кыскартат, ошондой эле табигый экосистеманын бузулуусун токтотот.

Негизги адистердин, илим изилдөөчүлөрдүн изилдеген маалыматтары боюнча 3-5-жыл аралыгында, өзгөчө коргоого алынган табигый аймактардын абалы стабилдештирилип калганын маалымдайт. Мындай жыйынтык табият боюнча берилген жылдагы маалыматта негизделет. Ал эми кайсыл жерде илимий кызматкерлерди жок кылышса, өзгөчө коргоого алынган аймактардын абалын токой сакчылары жана егерьлердин “көзү” менен аныктап калууга болоору айдан ачык болот.

Ушул эле убакытта буфердик зонанын көпчүлүк калкы, жаныбарларын түрлөрүнүн жок болуп кеткендигин, өсүмдүктөрдүн өсүп чыгуусу начарлаганынан өзгөчө коргоого алынган аймактардын абалы 3-5 жыл аралыгында белгилүү деңгээлге төмөндөдү деп эсептешет. Ал жердеги жашоочулар, 5 жыл мурдагы болгон жапайы жаныбарлардын азыркы мезгилде жоктугу, “башка мамлекеттен келген мергенчилер тарабынан элик жапайы чочко, кекилик ж.б жаныбарларды кырып атып салуусу”, “аңчылыкка салуучу куштарды кармап чет мамлекеттерге алып кетүүсү”, көпчүлүк реликтикалык дарактарды жок кылынуусу,

бирок азыркы мезгилге чейин ар түрдүү керектөөлөр үчүн токтотулбай кыйылууда экендиги жөнүндө маалымат берет.

Мындай карама каршы пикирдеги баалоонун жаралуусунун себеби: коомдон, өзгөчө корукка алынган аймактарды бөлүп кароодогу республикалык масштабдагы адистердин, башкаруучулуктун жоктугу ошондой эле өзгөчө корукка алынган аймактардын абалын аныктоодогу бирдиктүү методдун жоктугу болуп саналат. Өзгөчө корукка алынган аймактарды баалоо боюнча, сандык көрсөткүчтөрдүн негизинен турган фрагменттик мүнөздө болуп, толугу менен сапаттык өзгөрүүнү көрсөтө албайт жана картинаны толугу менен баалай албайт.

Эксперттер “чөйрө мониторингинин керектигин зарылчылыгы бар” - деп эсептейт, мониторингдин болуусу менен гана өзгөчө коргоого алынган аймактардын абалынын динамикасы жөнүндө объективдүү талкуулаганга болоорун, жана нормалдуу абал кандай жана биз андан канчалык деңгээлде алыстаганыбызды биле алаарыбызды айтышат. Мындан мониторингге төмөнкү антропогендик таасирлердин тизмесин киргизүү зарылчылыгы турат:

- туризм;
- мергенчилик, балык улоочулук, дарактарды кыйуучулук, жапайы өсүүчү жемиштерди, козу карындарды, дарылык касиети болгон чөптөрдү жыйуу;
- малды жайуу, корук режимин айыл чарбалык жана түрдүү технологиялык бузуулар;
- гео-чалгындоо иштеринин жүрүүсү;
- өзгөчө коргоого алынган жайлардын булгануусу;
- корукка жакын жайгашкан калктын отурукташуусу.

Мониторингке төмөнкү өлчөөчү индикаторлордун киргизилүүсүн сунуштайт:

- каржылоонун көрсөткүчү;
- кадрдык состав;
- коргоо кызматтарынын иштеринин көрсөткүчү (штраф, кармоо, чыгарып таштоо ж.б.).
- өрт жана кырсыктар жөнүндөгү маалыматтар;
- экологияга багытталган иш аракеттер;
- чарбалык иш аракеттер.

Өзгөчө коргоого алынган аймактарды каржылоо, жакталган статья боюнча бюджеттик төлөмдөн айлык акы жана соңфондго гана бөлүнөт. Бул болсо, өзгөчө коргоого алынган аймактарды өнүктүрүү боюнча мамлекеттик приоритеттин жоктугу экендигин билдирет. Өзгөчө коргоого алынган аймактардагы системада кызмат кылгандардын айлык акысынын деңгээли республика боюнча эң төмөнкү айлык акыны түзөт, мында егерлик кызматты өтөгөндөрдүн айлык акысы көңүл жубатаарлык эмес. Төмөнкү кызматтагылардын айлык акысы өз кызматтарын милдеттүү түрдө, ак көңүлдүү аткарууга түрткү бербейт. Демек, алар кошумча кирешени табууга аргасыз болушат. Ошондуктан, калк токой сакчыларын

жана егерлерди закондуу түрдөгү аңчылар деп эсептешет.

Коруктардын жана жаратылыш парктарынын атайын каражаттарын калыптандырууда чоң айырма бар. Себеби, аларды коргоо уюмдарынын укуктук статусунун түрдүүчө экендигинде. Коруктарды закондуу түрдө чарбалык иш аракеттер менен алектенүү мүмкүнчүлүгүнө тыюу салынган, ошондуктан алардын атайын каражаттарынын жалпы үлүшүнөн туризмдик киреше 70% ын түзөт. Калган процентинин бөлүгүн буфердик зонада жашаган калктын отун алгандыгы, табияттан жыйнашкан (жаңгак, мөмө жемиштер) үчүн төлөнүүчү каражаттар жана бал аарыларын кармагандан элдин малын жайыт катары колдонуудан түшкөн кирешелер жабат.

Улуттук парктарда мыйзам чегинде чарбалык иштерди аткарууга болот, мындай иш чаралардан түшкөн каражаттар, финансыга түшүүчү каражаттардын эң чоң деңгээлине ээ болот.

Чарбалык иш аракеттеринин практикасы, атайын каражаттардын деңгээлин жогорулатуу боюнча, төмөнкү сунуштарды киргизүүнүн, заралчылыгы далилдеп турат:

- Атайын каражаттарды жыйуунун механизмин жакшыртуу (кирүүчү постторго текшерүүчү кассалык аппараттарды киргизүү, видео байкоолорду орнотуу), чыгымдардын тазалыгын көтөрүү боюнча өлчөмдөрдү иштеп чыгуу, түшкөн каражаттарды жана аларды колдонулушун жалпы текшерүүгө алуу;
- Мамлекеттик деңгээлде атайын каражаттардын жашоосун токтотуу, бардык түшкөн каражаттарды Республикалык бюджетте эсептөө жана жакталган статьянын процедурасында жаратылышты коргоо иш аракеттерине жумшоо;
- Атайын счетторун жашоосун жок кылуу жана бардык түшкөн каражаттарды, каражаттарды жумшоонун жана приоритетин аныктоого айлана чөйрөнү жана токой чарбачылыгын коргоо мамлекеттик агенттигине багыттоо.

Эксперттердин ойлору боюнча ӨКААды каржылоо төмөнкү деңгээлде. Бул бекитилген закондун жана конвенциялардын кызматын түз аткарууга мүмкүндүк бербейт. Алардын ичинен илимий иштердин жүргүзүүлүсү да эң төмөнкү абалда.

Бүгүнкү күндөгү ӨКААдын материалдык-техникалык базасы, эл аралык гранттардан жана жардамдардан алынгандыгына байланыштуу ар түрдүүчө экендигин жашырууга болбойт. Кайсыл жерде кошумча каржылоо булагы жок болсо, ал жердин материалдык-базасы кейиштүү абалда болот: бир нерселерди көчүрүү боюнча техника же жаныбарлардын жетишсиздиги, суу, кар менен болгон байланыштын жоктугу, егерлердин коопсуздугун алдын алууга болбойт, жайкы жана кышкы атайын формадагы кийимдердин жоктугу, илим изилдөө үчүн жабдыктардын жоктугу, ушундай жана башка проблемалар менен толтура болот.

Көпчүлүк ӨКАА дагы, кызматкерлердин, токой сакчысынан тартып егерлер жана башкаруучула-

рынан чейин профессионалдуу сапаты мандан алда канча жакшы болууга тийиш эле. Бул багыттагы башкаруучулардын тез-тез алмашуусунун кесепетинен, жаңы келген директорлордун принциби иштеп жаткан коллективдер үчүн түшүнүксүз бойдон калууда. Директордун орун басарынын директорлук орунга көтөрүлүү абалы өтө сейрек кездешет. Мындай мүмкүнчүлүктүн жоктугу кадр саясатында профессионалдык өсүү принцибин бузат, азыркы мезгилде эч бир орун басар, илимий кызматкер, егерлер директор болууну максат кылбайт, ал эми директорлор өздөрүн убактылуу, кайсыл мезгилде болсо да алып коюшат деген ойдо болушат. Көпчүлүк директорлор профессионалдуу эмес, алардын дал келе турган базалык билими бар, бирок бир күн дагы токой же жаратылышты коргоо сферасында иштебегендерден.

Кадрларды туура эмес тандоодо, республикалык деңгээлдеги хаостук абал жаралууда. Мисалы: 1999-жылы “Сары-Челек” коругунда 7 жолу директорлор алмашылып алардын ичинен 2 сүнүн гана жаратылышты коргоо сферасындагы билими болгон. Алардын кээ бирлери 6-7 айдан иштешкен, мындай аралыктагы иш алып барууда табияттын проблемаларына чейин жетеби, же өз иштери менен алек болуп жатып эле кайра иштен бошойбу.

Токой сакчыларынын жана егерлердин арасындагылардын 70%и жетишээрлик профилдик даярдыкка ээ эмес. Алар бир гана жаратылышты коргоодогу закондорду токтодорду туура толтурууну гана эмес, ошондой эле жаратылышты коргоодогу иш аракеттерди начар түшүнүшөт же билишпейт.

Азыркы мезгилде ӨКАА үчүн кадрларды үч ПТУ даяртайт, алар дагы жалаң гана токой сакчыларын даярдайт. Эч бир ЖОЖ дор коруктар областындагы адистерди даярдап чыгарышпайт. Ошондуктан ӨКАА гы системалар квалификацияланган кадрларга муктаж.

Адабияттар:

1. Закон КР “Об охране окружающей среды” 16.06.1999 г. (№53).
2. Проект стратегии и плана действий по сохранению биоразнообразия. - Бишкек, 1998 г.
3. Основные законодательные акты КР в области управления природными ресурсами и средой.
4. Лесной Кодекс КР 07.05.1993 г. (№1198-ХII).
5. Летопись природы. Книга1. -2009
6. Жергебиздин табяты. - 1999ж. Джанботаев Р., Джурабаев Т.
7. Мурзакматов Р.Т. Статус природных национальных парков. - Бишкек, 2008.
8. Проект сохранения биоразнообразия Кыргызской Республики. Национальный доклад. - Бишкек, 1998.

Рецензент: к.с/х.н. Джанботаев Р.